

OM FÅGELLIVET I VISNUMS-KIL.

AV: GÖSTA SAMUELSSON.

För de flesta kristinehamnare är säkert Kilsviken ett nästan okänt begrepp. Vintermetare känner till den som ett fiskrikt vatten och ett fåtal andjägare ha stakats omkring i de vidsträckta vassarna, men det är sällan någon förrirrar sig hit under andra årstider. Kilsviken, Åråsviken och Kolstrandsviken äro delar av en väldig Vänervik, som några mil söder om Kristinehamn skär in i landet mellan Värmland och Västergötland. Jämta angränsande områden utgör de utan tvivel vårt landskaps fågelrikaste.

Jag har tänkt inskränka mig till att skildra något av fågellivet kring Kilsviken och endast obetydligt beröra några angränsande, likaledes goda fågelmarker. Bland dessa märker man främst Stormossen, där trana, smålom, ljunpipare och fiskgjuse häckat förutom en hel del andarter och vadare. Minnesrika dagar ha upplevts där, särskilt när Erik Rosenberg hälsat på. I en mosslada, där vi brukat rasta, har han under natten, medan visslande sjöorreflockar dragit över, berättat om fåglar, tills det varit tid att söka upp platsen för den halvenkla beckasinens spel, och invigt oss i detta, det underligaste kanske av alla vadarespel.

En halvmil väster om Kilsviken ligger Noret och ett par tjärnar och kärrmarker, även de goda fågelmarker. Vid Noret har den bruna kärrhöken häckat men är numera bortjagad av nitiska andjägare.

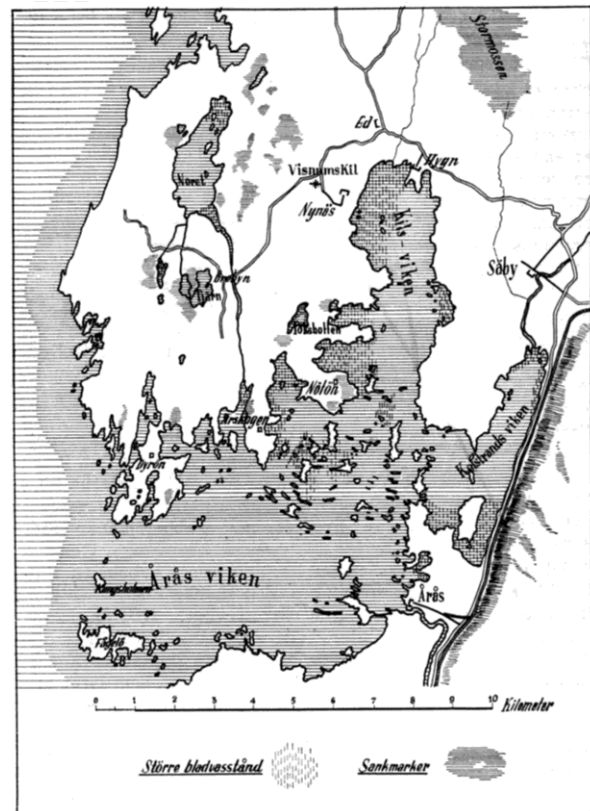
Förutsättningarna för ett rikt fågelliv finnas, ett ringa vattendjup — Kilsviken är som djupast blott ett par meter — och en dyg botten med rik växtlighet. Mellan Kilsviken och Åråsviken breder en skärgård ut sig, mest bestående av långsträckta ändmoränöar, huvudsakligen gående i ö—v. Holmarna ligger här tätt, och en mer eller mindre tät bladvass plånar ut gränserna mellan öarna och får dem att smälta ihop till ett gytter av holmar och vass. Människor undviker detta område, och det är bara under gäddleken på våren, som man underkastar sig ett sådant besvär som att sätta ut ryssjor här. För änder bereder öarna idealiska häckningsplatser i de strängar av fjolårsvass, som vatten och is drivit upp på de steniga stränderna, ja, till och med uttern har lätt att finna en fredad plats.

Den sistnämnda är så pass sällsynt, att den ej kan göra någon nämnvärd skada, men sedan minken vandrade in för ett par år se'n, ha fiskarna fått nytt bekymmer i den fräcke tjuvittjaren av nät och ryssjor.

Man har torrlagt flera småvikar, och där ligger de forna holmarna, omgivna av tuviga ängar och sankmarker innanför kraftiga, gräsbevaxta vallar. Särskilt på våren, innan vattnet efter snösmältningen hunnit torka upp, rör man sig bäst på dessa vallar och kan i skydd av dem osedd smyga sig fram till goda utsiktsplatser.

Mest lockande äro strövtågen härnere om våren och försommaren, då man ingenstädes i våra trakter finner en sådan omväxling av all slags mark och därmed även i djurlivet. Barrskogen når här och var ända ned till stranden, men Nötön, Arskagen och Årås m. fl. platser visar en mer leende och målarlik natur. Här dominerar lövskogen, och örtrikedomen är en helt annan än bara några mil norrut, där man brukar räkna att ekens nordgräns går. Påfallande är särskilt den ymniga förekomsten av liljekonvalje och blåsippan på vissa

ställen. Utom de vanliga lövträden träffar man här på urgamla lindar, lönn, alm och oxel i öppen hagmark, väldiga häggar som majdagar röjer sig lång väg med sin doft, härliga ekbackar och hassellundar av lövängsnatur. Lättast kommer man till vattnet vid Kolstrandsvikens långgrunda sandstrand, som dock troligen har mer att bjuda insektssamlaren än fågelsökaren. Landsvägen till Gullspång löper en dryg halvmil utmed viken.

Någon av de första verkliga vårdagarna brukar jag varje år söka mig ned till Årås, där Gullspångsälven flyter ut, innan reningen kring utloppet blivit för stor och vattenfåglarna hunnit spridas över de vida ytorna. På Kilsvikens is riskerar fortfarande vintermetare livet för några abborrpinnar trots strömdrag och rårar.

Vid Årås ha kajorna redan börjat inventera bohålen i de jättehöga alarna vid åmynningen, och så här års tycker man deras enformiga »kjå» låter rätt trevligt. Utifrån forsen tränger genom bruset en klar, kvittrande sång — det är strömstaren, fast det kanske dröjer, innan man upptäcker honom mitt i forsen på en sten. Bortsett från bröstet, som lyser vitt liksom av fradgande skum, liknar den mest en stare fastän något kortare. Väntar man, får man säkert se fågeln bedriva sitt egendomliga »fiskafänge», den dyker oförfärat i virvlarna och fångar vatteninsekter i strömmen och kommer upp vanligen i bakvattnet av den sten, från vilken hoppet gjordes.

Svartvita kniphannar lämna älven och dra i vinande flykt bort mot reningarna i Åråsviken, där stora flockar gräsänder, knipor och skrakar bruka uppehålla sig. Tillsammans med trutar och måsar ge de i hundratal liv åt landskapet.

Litet längre fram på våren är mitt första mål ofta berget söder om Hygn, varifrån en stor klarvattenyta låter sig överblickas. Knölsvanar identifieras omedelbart, och när kikaren kommit fram, även skrakar och olika änder, som häcka här, eller tillfälligt rasta på väg till nordligare boplatser. Det kan vara salskrakar eller stjärtänder, båda med ovanligt karakteristiska och ögonfägnande dräkter.

Intimt förbunden med upplevelsen av en fågelsjö är den mångstämmiga kören av fågelläten. Den möter en på avstånd med vipornas klagande varningsskrik över strandängarna och beckasinernas välkända horsande i rymden eller tickande läte på marken.

Man kan sedan följa den steniga östra stranden utanför vilken bladvassen står gles och klen. Förnöjsamma sädesärlor vipa givetvis omkring här som överallt, fiskmåsar patrullera förbi, en och annan and försöker mer eller mindre omärkt försvinna — den har troligen bo i närheten. Går man utmed denna strand i maj, är det dock mest för att få se och höra strandpiparnas spel och flykt i våryra. Minst 6—7 par större strandpipare brukar rulla undan för vandraren och söka locka bort honom från den plats de valt ut. Även spel av ljungpipare kan man få höra i denna del av viken, då de i vida cirklar och med klippande vingslag göra sina utflykter från tillhålet på Stormossen.

Fortsätter man däremot västerut från Hygn — enklast på den höga vallen — kommer man till de stora vassarna vid Nynäs. En skogsnäppa störtar kanske i väg från den göl invid vallen, där vidare ofta hålla till, sävsparven drar sin enkla låt från toppen av ett vasstrå, och bortifrån vägen hörs både ortolan- och gulsparv. Vassen är här imponerande, den breder ut sig alltmer och innesluter nu även Tottholmarna* 6—700 m. från stranden. Till största och yttre delen är det bladvass med små ruggar av kaveldun, mot land tar säv och frodiga svärdslijebestånd vid.

Någonstans härute bruka knölsvanarna dra ihop sin väldiga stack av säv och fjolårsvass till bo. Första försöket till häckning gjordes 1939, men av okänd anledning höll ej bobalen, och äggen flöto starkt ruvade bort. Följande år lyckades det bättre och nu har Kilsviken en egen svanstam. År 1943 häckade sålunda 3 eller 4 par, men hur många ungar, som till slut blevo flygga, är ovisst.

De stora vassarna mellan Hygn och Nynäs.

För många år sedan hade även den bruna kärr höken sitt bo i denna del av viken, men de sista åren ha mer avsides belägna boplatser valts. Trots att denna synnerligen vackra och eleganta rovfågel är alldeles ofarlig för det mycket omskrivna jaktbara vilda, fälles den ofta av okunniga andjägare. Då den för sin häckning är bunden till sjöar med tät bladvass, och dessa med åren genom utdikning bli allt färre, står den redan nu fåtaliga arten kanske snart inför ett allvarligt utrotningsshot. Fågeln är mycket lätt att känna igen, och när man ser den över vassen, seglande med något uppåtriktade vingar, ibland vinglande till åt endera sidan helt upptagen av jakten på vattensork, kan man omöjligt »tro» att det är en vanlig hök.

Blå kärrhök visar sig varje år under flyttningen, och 1939 jagade till och med ett par på Nynäs marker ända till midsommar liksom en jorduggla.

Ännu sällsyntare är pilgrimsfalken, som trots all förföljelse dock ännu kan föda upp en kull i närheten och fullfölja sin uppgift att gallra ut de mindrevärda av fågelsjöns invånare.

Mellan Tottholmarna ha skrattmåsar lagt sina reden på det stora vassflak, som drivit ihop i det grunda vattnet. Den junidag jag besökte kolonien 1943 bestod den av 41 bon, alla med 3 ägg. Det visar vilken respekt de professionella äggplundrarna, kråkorna, ha för de stridbara måsarna. Sothöns, doppingar och änder tyckas även förstå detta och lägga ofta sina bon i omedelbar närhet av skrattmåskolonierna. Det är ju dock bara ett fåtal, som åtnjuta skrattmåsarernas ofrivilliga beskydd och de kråkor, som ha slagit sig ned på dessa holmar föra under försommaren ett kräsligt liv. Därom vittna de rester av urdruckna ägg, som påträffas i närheten och som till största delen tullats ur vassarnas talrika sothöns- och andbon. Att kråkan har stor anpassningsförmåga är känt, men jag blev ändå rätt förvånad, när jag en dag i sällskap med Åke på Sörgårdsholmen vittjade en bassäng vid Arskagen. Vi såg en kråka närma sig en ryssja vi nyss hade »letat», sänka sig ned som en mås mot vattenytan och där snappa upp en mört vi kastat bort. Kråkan brukade följa honom under letandet och plocka upp bortkastad småfisk.

Det är givet att ett vatten som, detta måste locka även fiskgjusar och det är också flera par, som regelbundet uppträda över de braxenrika vikarna. Ett par brukar häcka vid Dyrön ett annat vid Arskagen. Vintern 1943 blåste det sista ned och möjligen flyttade detta par in till Prästön, där jag samma år hittade ett nytt för ovanlighetens skull beläget i en ek. Flera andra par, som byggt vid mossar i närheten, fiska likaledes här.

Ytterligare en fiskande fågel — som ej är så vanlig — kan man träffa på. Det är hägern, av vilken art 2—7 synas varje sommar, ibland redan i början av juni. Fiskare påstå, att den häckat något år, då även ungar tagits ur boet.

På de ej trädbevuxna skären finner man fiskmåsar och fisktärna, kanske även drillsnäppa och storlom. Gråtrut och havstrut häckar längre ut bland skären i Åråsviken.

Några km. söder om Nynäs (mellan kartans Vinterås och Nötön) utbreder sig kring Torsbotten och Färön ett ur fågelsökarens synpunkt trevligt område med sumpig tuvmark och halvt igenvuxna holmar, vanligen använt som betesmark. Här och var reser sig stora flyttblock med tydliga spår efter det forna vattenståndet. Skogen på dessa holmar består av asp, al, björk och ek, ibland

* Väster om Kil i kartans Kilsviken

med riktiga enbuskdjungler. Där Färövikén växer igen, träder den svarta dybotten i dagen, och för denna har den gamla kartan ett betecknande namn: Lortbotten. För en 20 år sedan, då klarvattnet gick längre in, sattes en knipholk upp härinne i viken. Numera, när vattenspegeln är långt borta, brukar holken hysa ett par skogsduvor regelbundet. En morgon fann jag ännu en knipholk med skogsduva och, vad bättre var, även denna fågels enkla skönhet. Duvan satte sig helt nära och gav mig tillfälle att upptäcka och beundra halsfjädrarnas underbara skiftning i smaragdgrönt, när fågeln rörde huvudet och sökte utforska mina avsikter.

I kanten av holmarna har man i regel utmärkta utsiktsplatser innan kronorna lövats och sikten genom dem försvunnit. Sitter man en vårmorgon och lyssnar på lätena, som strömmar mot en från alla håll, märker man snart, att det finns gott om hackspettar. Mellan dungarna går deras buktande flykt och ideligen hör man om våren deras gälla lockrop och energiska trumvirvlar. Vid ett tillfälle iakttog jag, hur en större hackspett flyttade sig gång på gång mellan två torra grenar i samma gamla ek, till synes belåten med den olika effekt trumningarna gav. Tidigt om våren hör man genom orrspelet dubbeltrastens mollstämda strof, längre fram försvinner den i de andra trastarnas kör. I videbuskagen såg man före de kalla vintrarna ofta de lustiga stjärtmesarna draga förbi, men de sista åren ha de varit sällsynta. Någon svårighet att dölja sina konstrikt flätade bon i en grenklyka ha de ej bland de lav- och mossbelupna stammar, som rikligt förekomma. Både orm- och bivråk brukar man finna bo av här, ofta i något lövträd.

Ännu något längre söderut på Nötön och Arskagen bereder lövskogen idealiska häckningsmöjligheter för småfågel i den snåriga undervegetationen. Buskar av olvon, try och björnhallon omväxla med höga, otillgängliga törnsnår och ibland öppna, stundom igenväxande hassellundar. Utåt tuvmarkerna avslutas holmarna ofta av en häck djungelartade videsnår. På många ställen inne i den uppväxande blandskogen hittar man bland gran och björk väldiga stubbar av ek och lind. Man blir sorgsen till sinnes, då man förstår vilken underbar ekskog, som här måste ha skövplats, då resterna av den ännu bildar dungar och lunder, som på få andra ställen i våra trakter.

Bo av brun kärrhök.

Under förra kriget beskattades eken hårdast, men under de sista krigsåren har avverkningen mest gått ut

över aspbeståndet. Före gengasens tid fanns det en myckenhet asp, särskilt på vissa holmar, men med den stigande efterfrågan på även detta trädslag existerar ej längre överflödet på häckningsplatser för hållbyggare, även om det ej råder sådan brist på dyl. boplatser som på andra håll.

Småfågelkören en junimorgon är även den fulltonigaste man får höra i våra trakter. Bland de många sångarna lyssnar man kanske särskilt till den som härmar alla läten, bastardnäktergalen, och, i dunklet under lövvalvet, grönsångaren. Göktytans entoniga låt hör man litet varstans. 1939 häckade t. ex. fyra par i omedelbar närhet av gården vid Vesterön, där jag bodde då. Har man tur och ögonen med sig, kan man kanske även någon höstdag träffa på nötkräkan i hasselbuskagen.

På Sandholmarna mellan Nötön och Arskagen finns till slut en trevlig backsvalekoloni i ett gammalt grustag.

Det är givet, att så goda fågelmarker som dessa måste locka även förbisträckande att rasta, särskilt som de ligga utefter en gammal flyttningsled. Man kan träffa på dem litet varstans, svanar, änder och skrakar i de första reningarna, sjöfågeln är ju lättast att upptäcka. I gräsmarkerna vid Torsbotten, där tranorna från Stormossen ibland fånga grodor, t. o. m. sädgäss. Vadare slå ned på dybankar och stränder, eller om de kanske blott flyga över, förråda de sig dock i regel genom lockropen.

Stjärtmes vid boet

Få gånger har en fågelflock givit ett så förtäta intryck av flyttningsinstinkts makt och sommarens flyktighet, som en flock storspovar gav midsommardagen 1940. Min hustru och jag lågo den morgonen i lä för en synnerligen hård sydväst bakom Kungsholmen s. om Dyrön. Vi hade slitit flera timmar innan vi till slut fått båten i säkerhet, och stirrade trötta och längtande ut mot fastlandet över ett upprört vågsvall. Då när oss ett välbekant fågelläte därbortifrån. Storspovar! Så småningom lösgör sig ur diset en flock som målmedvetet arbetar sig fram i den hårda

motvinden och duggregnet, styr rätt ut över sjön, passerar oss och försvinner i riktning mot Kinnekulle tätt över vattenytan. Det var troligen honfåglar, som redan kläckt och — som de ha för sed — lämnat ungarna i hansens vård.

— — —

Någon av de första gångerna jag strövade omkring i de vidsträckta markerna, inbillade jag mig att här fanns åtminstone en plats, som ej kunde bli föremål för någon torrläggning i större skala. De mindre invall-

ningar, som förekommit, ha varit väl motiverade och lyckligtvis ej stört fågellivet. Jag blev därför rätt förvånad när jag senare erfor att det redan 1913 gjorts ett förslag till torrläggning av hela Kilsviken. Som väl var strandade detta, då det var ekonomiskt ogenomförbart.

Det kan vara gott att veta att vi i våra trakter ha ett naturligt reservat, när våra bästa fågelsjöar ständigt hotas av invallning eller av för djurlivet olämplig reglering.

Artförteckning.

En tillförlitlig artlista över de häckande fåglarna kan jag tyvärr ej sätta upp, då jag de sista åren endast sporadiskt, och utan att alltid kunna välja lämplig tidpunkt, varit i tillfälle att besöka det berörda området. För några fynd svara Erik Rosenberg (E. R.), Arne Kilsby (A. K.) och Nils Gille (N. G.), vilka även uppgivits.

Häckn. konstaterad.

1. Kräka	3. Skata
2. Kaja	4. Nötskrika
11. Ortolansparv	5. Stare
12. Gulsparv	6. Hämppling
14. Trädlärika	65. Tornfalk
15. Sånglärika	66. Ormvråk
16. Ängsplärka	67. Fiskgjuse
17. Trädplärka	68. Bivråk
18. Gulärla	69. Duvhök
19. Sädesärla	70. Sparvhök
20. Trädskrypare	71. Brun kärrhök
21. Nötväcka	72. Ringduva
22. Talgoxe	73. Skogsduva
23. Blåmes	74. Rapphöna
24. Svartmes	75. Järpe
25. Tofsmes	76. Tjäder
26. Kärrmes	77. Orre
27. Stjärtmes	78. Större strandpipare
28. Talltita	79. Ljungpipare
29. Kungsfågel	80. Vipa
30. Törnskata	81. Storspov
31. Sv. o. vit flugsn.	82. Grönben
32. Grå flugsnapp.	83. Skogssnäppa
33. Lövsångare	84. Drillsnäppa
34. Grönsångare	85. Enkelbeckasin
35. Ärtsångare	86. Morkulla
36. Törnsångare	87. Vattenrall
37. Trädgårdssångare	88. Ängsknarr
38. Svarthätta	90. Trana
39. Bastardnäktergal	91. Storskrake
40. Rörsångare	92. Småskrake
41. Sävsångare	93. Brunand
42. Dubbeltrast	94. Vigg
43. Sångtrast	95. Knipa
44. Koltrast	96. Skedand
45. Stenskvätta	97. Gräsand
46. Buskskvätta	98. Bläsand
47. Rödstjärt	99. Kricka
48. Rödhake	100. Årta
49. Gärdsmyg	101. Knölsvan
50. Ladusvala	102. Skrattnås
51. Hussvala	103. Fiskmå
52. Backsvala	104. Gråtrut
53. Gröngöling	105. Havstrut
54. Spillkräka	106. Fisktärna
55. Större hackspett	107. Storlom
56. Liten "	108. Smålom
57. Göktyta	109. Skäggdopping
58. Gök	
59. Tornsvala	Häckning trolig.
60. Nattskärna	111. St. korsnäbb,
61. Hornuggla	vissa år
62. Kattuggla	112. Mindre korsnäbb,
63. Päruggla	vissa år
64. Lärkfalk	113. Järnsparv
	114. Björktrast

7. Grönfink
8. Bofink
9. Gråsparv
10. Pilfink
115. Sparvuggla A. K.
116. Pilgrimsfalk
117. M. strandpipare.
118. Småfl. sumph.
119. Rörhöna.

Regelbundna sträckfåglar.

120. Gråsiska.
121. Bergfink.
122. Nordisk gulärla.
123. Snösparv.
124. Gransångare.
125. Rödvingetrast.
126. Stenfalk.
127. Fjällvråk.
128. Blå kärrhök.
129. Kustpipare.
130. Småspov.
131. Brushane.
132. Gluttsnäppa.
133. Svartsnäppa.
134. Rödbena.
135. Kustsnäppa E.R.
136. Kärrsnäppa.
137. Småsnäppa E.R.
138. Mosnäppa.
139. Halvenkel beck. E.R.
140. Salskrake.
141. Sjöorre.
142. Bergand.
143. Stjärtand.
144. Sädgås

Tillfälliga gäster.

145. Korp	N. G.
146. Grönsiska.	
147. Steglits.	
148. Sidensvans.	
149. Varfågel	A. K.
150. Strömstare.	
151. Jorduggla.	
152. Hökuggla	A. K.
153. Berguv.	
154. Grå häger.	
155. Rödröm.	E. R.
156. Havsörn.	N. G.
157. Strandskata.	
158. Snatrand.	
159. Storskarv.	N. G.
160. Skräntärna.	E. R.